

ת"פ 40/61
הי"ם נ' אייכמן, פ"ס מה 3
ד' - ו' בטבת תשכ"ב 11-13.12.1961

מול תא הזכוכית

אדולף אייכמן נידון למוות על פשעי' נגד העם היהודי והאנושות בתקופת השואה

השופטים:

משה לנדוי

בנימין הלוי

יצחק רוה

מעולם לא הגיע לדרגה הגבוהה מזו המקבילה לדרגת סגן-אלוף, ובינו לבין הימלר, שר הפנים, הפרידו שני דרגים לכל הפחות. עיקר כוחו בא לו מהיותו מומחה לסוגיה היהודית ומהתעסקותו בנושא זה לאורך כל תקופת השלטון הנאצי. בתוקף תפקידו היה אייכמן ממונה על הובלתם של היהודים מן הרייך, ממערב אירופה וממרכזה למרכזי היהודים במזרח, למחנות הריכוז וההשמדה, ועל טיפול כללי ב"סוגיה היהודית".

בבית-המשפט המחוזי בירושלים יוחסו לנאשם חמישה-עשר סעיפי אישום המתחלקים לארבע קבוצות, על-פי החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם:



אדולף אייכמן בתא הזכוכית

משפט אייכמן נפתח ב־11 באפריל 1961, בבניין בית-העם בירושלים. הנאשם, אדולף בן קרל אייכמן, הואשם בפשעים נגד היהודים, הצוענים ואחרים בשנות שלטון הנאצים בגרמניה ובשטחים הכבושים. הוא הועמד לדין על-פי חוק מיוחד שנחקק לעניין זה - החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, תשי"ז 1950 - והמשפט נתפס מתחילתו כמאורע היסטורי רב-חשיבות. בהצהרה דרמטית בכנסת הודיע ראש הממשלה דאז, דוד בן-גוריון, על לכידתו של אייכמן בידי שירותי הביטחון הישראליים בארגנטינה, אליה נמלט בתום המלחמה. הוא נחטף והובא במטוס מיוחד, לישראל ב־22 במאי 1960, על-מנת להעמידו למשפט בירושלים. הרכב שופטים מיוחד שכלל את שופט בית-המשפט העליון, משה לנדוי, והשופטים המחוזיים בנימין הלוי ויצחק רוה, ישב על במה מוגבהת, אל מול אולם גדוש נציגי תקשורת עולמית וקהל ישראלי סקרן אשר כלל ניצולי שואה לצדם של בני היישוב. את התביעה ייצג גדעון האוזנר, היועץ המשפטי לממשלה, ומטעם הנאשם הופיע סגנור גרמני, ד"ר סרבטיוס. אייכמן עצמו הושב בתא מזכוכית משורינת למען הגנתו האישית, תא זכוכית אשר לימים הפך לסמלו של המשפט.

מראשית דרכו בשירות המנגנון הנאצי התמחה אייכמן בשאלות הנוגעות ליהודים ולציונות, ובשנת 1937 אף ביקר בארץ-ישראל תחת מסווה. תפקידו הבולט הראשון היה ארגון הגירתם הכפויה של היהודים מאוסטריה לאחר השתלטות הגרמנים עליה, כאשר בתוך זמן קצר הצליחו הוא ואנשיו להביא להגירתם של יותר מ־50,000 יהודים, ובכך זכו להוקרתם של הממונים עליהם. בשנות המלחמה היה אייכמן אחראי על "המחלקה היהודית" במשטרת הביטחון הנאצית. חשוב להדגיש כי אייכמן



שופט של אייכמן, צחק רובי,
טסה לונד, בייסון הלד

א. פשע כלפי העם היהודי בגין פעולותיו להשגת "הפתרון הסופי".
ב. פשעים כלפי האנושות הן בשל פשעיו נגד העם היהודי והן בשל פשעיו נגד צוענים, פולנים וסלובנים.
ג. פשעי מלחמה, מאחר שחלק מן המעשים נעשו בזמן מלחמת העולם השנייה.
ד. חברות בארגונים עוינים.

על משמעותו המיוחדת של משפט אייכמן ניתן ללמוד בראש ובראשונה מתוך השוואתו לשני משפטים שקדמו לו: משפטי נירנברג ומשפט גרינוולד (הידוע יותר בשמו הפופולרי - משפט קסטנר (ע"ע)).

אייכמן לא הועמד למשפט בבית הדין הצבאי המיוחד בנירנברג עם פושעים נאצים אחרים, מאחר שהצליח להימלט תחת זהות בדויה לארגנטינה. ואולם לא רק אייכמן נעדר ממשפטי נירנברג - נעדר מהם גם סיפור שואת יהודי אירופה, כפי שהדגיש בן-גוריון בראיונות לעיתונות. הסיבה לכך היתה, בין השאר, משפטית - סמכות השיפוט של בית הדין בנירנברג הוגבלה לדיון במעשים הנופלים תחת הקטגוריות "פשע נגד השלום" ו"פשע מלחמה".

לעומת זאת, בית המשפט בירושלים, אשר שאב סמכותו מן החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, יכול היה לשפוט את כלל מעשיו של אייכמן בשנים שלפני המלחמה ובמהלכה (1933 - 1945). שלא כמו במשפטי נירנברג, הסיפור ההיסטורי שסופר בירושלים היה, אם כן, בעיקר סיפורה של שואת יהודי אירופה. התביעה הציגה בפני בית המשפט כמות גדולה של ראיות, במטרה לפרוש את תמונת השואה בכל היקפה, זאת למרות שחלק מהעובדות שביקשה להוכיח כלל לא היו שנויות במחלוקת מאחר שהנאשם לא כפר בהשמדתם או בסבלם של היהודים. עניין זה בא לידי ביטוי גם בפסק-דינו של בית המשפט המחוזי בצינו כי היועץ המשפטי לממשלה סטה "סטייה קלה פה ושם מן המשעול שבית המשפט מצא לנכון להתוותו". כמו במשפטי נירנברג, גם כאן נאלצה התביעה להתמודד עם הבעיה של הרחקת הראש המתכנן מן היד המבצעת וכדי לייחס לאייכמן אחריות פלילית נעשה שוב שימוש בדוקטרינה המשפטית של קשירת קשר פלילי. התבנית המשפטית הזו השפיעה על הראייה ההיסטורית של אותה תקופה, אשר הטילה את

מדינת ישראל
الدولة الاسرائيلية

מקורת מאסר עד העמדה לדין
أمر توقيف لجبن المحاكمة

התושב
הנאשם
המבוקש
השירות במחנה

לכבוד סקיד בית האסורים מחנה אזור
אל משרד שירות
מסורים או לא
תשלום אישום
הכנס
האסר
מספר המעקב
תעודת ארצית
האריך המאסר
תאריך התפטרות
האסירה
לשני הסכומים 1 (א) 1 ו- 1 (א) (2) לחוק
שכירות דין בנאצים ומזרחיים, תש"ו - 1950.

נתן בחתימת יד ביום
אע"פ פי היום

החזרת המסמך או שומט סלוב
אג"מ האש"מ או האג"מ האש"מ

החוק
בית המעצר
שם המעצר

ד"ר. 1100 1100 1100

(י"א) (י"א) (י"א)

האחריות לשואה על קבוצה קטנה של פונקציונרים נאצים שקשרה קנוניה להשמדת יהודי אירופה. גם צלו של משפט **קסטנר** נתן אותותיו במשפט **אייכמן**. בשנות החמישים הועמדו לדין בישראל על-פי החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, בעיקר "עוזריהם" היהודים. לצד משפטים אלה התעוררה הפרשה הנודעת, שעסקה בהשמדת יהודי הונגריה ובמשא-ומתן שניהל ישראל קסטנר עם אדולף אייכמן על הצלתה של קהילה זו. בעת משפט קסטנר נחלקה הארץ למחנות פוליטיים ואידאולוגיים והדין בשואה היה כלי לניגוח פוליטי מפלגתי. הפוליטיזציה של הזיכרון הגיעה לשיאה הטראגי עם ההתנקשות בחיי קסטנר, במהלך שמיעת ערעור המדינה בבית-המשפט העליון. משפט **אייכמן** היה

של השיטה הנאצית, אשר מטרתה היתה להשמיד לא רק את קורבנותיה אלא גם את כל העדים לפשע ועמם את סיפוריהם. דווקא השימוש בבמה המשפטית לשם הצגת הפשעים הנאציים בדרך של עדויות ראייה, ולא רק בדרך של מספרים סטטיסטיים ומסמכים, תרמה ליצירת סיפור עם מנים אנושיים. למשפט היה, אם כן, פן חינוכי חשוב של היפוך סמלי של פשעי הנאצים, עלידי פתיחת הבמה המשפטית לעדויותיהם של הקורבנות. משפט **אייכמן** תרם לשבירת שתיקתם הנמשכת של הקורבנות במהלך שנות החמישים.

המסכת הרחבה של העדויות נועדה גם לפרוש בפני הדור הצעיר בארץ את התרחשויות השואה, על כל הלקחים ההיסטוריים אותם ביקש השלטון להנחיל לציבור. ואולם כאן מתגלה דיאלקטיקה מעניינת של המשפט. מחד, המשפט נועד להשמיע את קולה של מדינת ישראל כמייצגת את היהודים. מאידך, פתיחת הדלת לעשרות עדויות של הקורבנות לא איפשרה להתאים את דבריהם למסגרת האידיאולוגית הנוקשה של הסיפור הציוני. כך לדוגמה, למול הסיפורים האנושיים הקשים של הניצולים נשמעה שאלתו החוזרת של גדעון האוזנר אותה הפנה לעדים "מדוע לא מרדתם", אכזרית

תומצת היטב בכותרת המשנה לספרה "אייכמן בירושלים - הבנאליות של הרוע". לטענתה, הייחוד של פשעי הנאצים היה בצמיחת הקטגוריה של פושעים ביורוקרטים וביצירת שיטה טוטליטרית, המערבת את הקורבנות עצמם במעשי הרצח וההשמדה של בני'עמם. תזה זו עומדת בבסיס אסכולה היסטורית שהתפתחה בעקבות משפט **אייכמן** - האסכולה הפונקציונליסטית בחקר השואה.

ארנדט גם ביקרה את החלטתו של התובע גדעון האוזנר לבסס את אשמתו של אייכמן על עדויותיהם של יותר ממאה עדים, רובם המכריע ניצולי שואה, ולא כפי שנעשה בנירנברג, על-סמך מסמכים כתובים. היא טענה כי בכך הפך המשפט למשפט ראווה, שכן לא מעשיו של הנאשם אלא סבלם של קורבנותיו הפך לעיקר. ואולם, בפרספקטיבה היסטורית נראה כי להחלטתו של האוזנר היתה חשיבות משפטית רבה והתפתחויות מאוחרות יותר של המשפט הבינלאומי הושפעו מהחלטה תקדימית זו. בימינו קיימת מגמה של הכרה בצורך להעניק מקום מרכזי לקורבנות של פושעים נגד האנושות בהליכים המשפטיים כנגד הפושעים.

החלטתו של האוזנר ניתנת להסבר לאור אופיה

בת'הספט העליון בערצ
אייכמן, טשטאל לייט.
השופטים: זוסמן, אגורט,
אלפן, זילבר, וחוקן



יותר מכל, מסמל את משפט אייכמן תא הזכוכית בו הושם אדולף אייכמן לשם הגנה על חייו. אבא קובנר, בעדותו, הציע לראות בתא הזכוכית סמל למצבם של היהודים עצמם תחת המשטר הנאצי. היום, לאחר פרסום מחקרים היסטוריים רבים על פשעי הנאצים, ניתן להבין כי תא הזכוכית גם סימל את הפושעים הנאצים עצמם. על-ידי פיתוח כללי "שפה נקייה" ועל-ידי הרחקתם של אנשי הביורוקרטיה הגבוהה הנאצית ממעשי הרצח וההתעללות היומיומיים, שהיו מנת חלקם של הקורבנות, הצליחו הנאצים להביא לעולם פשע חדש אשר איים להפוך את הישגי הציוויליזציה לכלי עיקרי בחיסולה.

ד"ר ליאורה בילסקי

וקשה. בכך תרם המשפט לתחילת התהליך של השתחררות מתבניות הסיפור הציוני הדומיננטי על השואה, שהדגיש עד אותה עת את המרד והגבורה, ולהבנה כי אין "סיפור אחד ממצה" של התקופה ומשמעויותיה.

הדילמה שעלתה במשפט כיצד לספר את סיפור השואה, הופיעה גם בקשר לבחירת הדין המהותי: "פשע נגד העם היהודי" או "פשע נגד האנושות". התלבטות זו ייצגה שתי מגמות שונות בחברה הישראלית: המגמה הפרטיקולריסטית (ייחודיות השואה היהודית כנובעת מאנטישמיות מסורתית) והמגמה האוניברסליסטית (ייחודיות הפשע כנובעת מעליית הטוטליטריזם והצורך לחזק את מוסדות הקהילה הבינלאומית). הדילמה הזו באה לידי ביטוי בדגש השונה שניתן על-ידי שתי ערכאות הדיון. בית המשפט המחוזי בחר לבסס את סמכותו בעיקר סביב הקטגוריה של "פשע נגד העם היהודי" וראיית מדינת ישראל כיורשת הקורבנות היהודים. לעומת זאת, בית המשפט העליון, שדן בערעורו של אייכמן (ע"פ 336/61 אדולף אייכמן נ' הי"מ, פ"ד טז (3) 2033 (הנשיא אולשן, מ"מ הנשיא אגרנט, השופטים זילברג, זוסמן, ויתקון)) בחר לבסס את סמכות השיפוט בעיקר על המשפט הבינלאומי והציג את תפקיד מדינת ישראל בהבאת אייכמן לדין כזרוע הארוכה של הקהילה הבינלאומית.

הנאשם עצמו העלה טענות רבות כנגד סמכותה של מדינת ישראל בהפעילה חוק רטרואקטיבי על עבירות שנעברו מחוץ לתחום השיפוט שלה. ההגנה היתה מוגבלת בהבאת עדים בשל החשש של תפיסתם והעמדתם לדין בישראל. הנאשם גם טען כי אי אפשר שיעשה לו משפט צדק בבית-משפט ישראלי על-ידי שופטים יהודים. טענות אלו נדחו על-ידי שופטי בית-המשפט, אשר ביססו את סמכות השיפוט הן על הדין המקומי והן על תקדימים של המשפט הבינלאומי. הטענה המהותית של אייכמן, כי אין לייחס לו אחריות מאחר ש"מילא פקודות" של הממונים עליו ("בורג קטן"), נדחתה תוך דיון בחובה לסרב לפקודה בלתי-חוקית בעליל. אייכמן הורשע בשתי הערכאות ונגזר עליו גזר-דין מוות.

לקריאה נוספת:

H. Arendt Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil (1963).
G. Hausner Justice in Jerusalem (1966).
P. Lahav Judgement in Jerusalem: Chief Justice Simon Agranat and the Zionist Century (1997).